

Srećko Mihailović
Institut društvenih nauka, Beograd

POLITIČKA KULTURA I JAVNO MNENJE

- Pitanja bliskosti i razlika -

Demokratska politička kultura i autonomna javnost nezaobilazni su uslovi demokratije. Međutim, u nas se na putu do demokratske političke kulture jedva dolazi do građanske kulture, a na putu do javnosti jedva do javnog mnjenja. Dok se ova nedoraslost prakse nekako i može razumeti pa možda i pravdati, dotle ostaje nejasno zašto se na nivou koncepta "toleriše" nesuglasje između normi koje se postavljaju pred građanskom kulturom i normi koje se postavljaju pred autonomnim javnim mnjenjem (i upravo se to nesuglasje normi javlja kao najveća razlika između političke kulture i javnog mnjenja).

I

U poslovima definisanja teorijskog statusa pojma političke kulture i evaluacije njegove heurističke plodnosti, jedna od nužnih predradnji jeste sagledavanje relacija između kategorije "politička kultura" i kategorije "(političko) javno mnjenje". Da li je tu reč o dupliranju, preklapanju, subsumiranju? Možda ove kategorije ne potiču iz iste paradigme, možda je reč o relativno nezavisnim kategorijama? I najkonkretnije, kakvi su odnosi između političke kulture i javnog mnjenja¹.

¹ U nas ova relacija nije raspravljana (politička kultura se, na primer, ne pominje u knjizi Tome Đorđevića - *Političko javno mnjenje* - 1975. Novi Sad: RU "Radivoj Ćirpanov"). Tek rečenicu-dve našao sam u uvodu za prvo istraživanje političke kulture u "ondašnjoj Jugoslaviji". Ispitivanje je obavio Pavle Novosel, u januaru i februaru 1969. godine na uzorku od 750 građana SR Hrvatske, uz pomoć studenata druge godine Fakulteta političkih nauka u Zagrebu. - O relaciji koja nas interesuje kaže se: "Očito je također, da je politička kultura nešto različito od javnog mnjenja u uobičajenom značenju toga izraza. Kod javnog mnjenja riječ je o mišljenjima i

Nužno je još, na početku, dati barem minimalna određenja pojmova kojim se bavimo, naravno bez dubljeg ulaženja u ovu složenu problematiku ali uz nastojanje da se naznače operacionalni pristupi kako bi se što konkretnije sagledale relacije između ove dve kategorije.

Klasičnmo određenje pojma političke kulture daju Almond i Verba u svom delu *The Civic Culture*. Oni pod političkom kulturom podrazumevaju "raspored obrazaca orijentacije prema političkim objektima" (p. 13), a potom, pozivajući se na Parsonsa i Šilsa razlikuju "(1) kognitivnu orijentaciju koja obuhvata znanja i uverenja o političkom sistemu, o pojedinih ulogama i nosiocima tih uloga, njihovim inputima i autputima; (2) afektivnu orijentaciju ili osećanjima prema političkom sistemu, ulogama, njihovim nosiocima i performansama, i (3) evaluativnu orijentaciju, ocene i mišljenja o političkim objektima koji tipično uključuju kombinaciju vrednosnih standarda i kreterijuma sa informacijama i osećanjima" (1989: 14).

Bez obzira na sva osporavanja ovog početnog koncepta političke kulture, valja navesti da tu prisutna 'kuvarska uputstva' (Gebhart, 1990: 85) kako treba izvoditi empirijska istraživanja političke kulture - važe i danas. Takvu konstataciju iznosi i Ivan Šiber: "...u okviru empirijskih istraživanja, konceptu se pristupa gotovo isključivo sa stanovišta operacionalizacije pojma u klasičnom istraživanju Almonda i Verbe." (Šiber, 1984: 178).

Kao minimalno određenje prihvatam da je "političke kulture set stavova, verovanja i osećanja o utvrđenoj politici u jednoj naciji u određeno vreme" (Almond and Powel, 1978: 25). Nešto je složenije shvatanje koje Almond daje na drugom mestu: "1. Politička kultura se odnosi na model subjektivnih političkih orijentacija u okviru čitave nacije ili njenih pojedinih delova. 2. Sastavne delove političke kulture čine kognitivni, efektivni i vrednosni elementi. Ona uključuje saznanja i mnjenja o političkoj stvarnosti, osećanja vezana za politiku i političke vrednosne stavove. 3. Sadržaj

ocjenama građana o različitim problemima dana. Kod političke kulture se pak radi o trajnijim i dubljim orijentacijama, koje određuju odnose među ljudima kao i odnose između njih i političkih institucija." (Novosel, 1969: 14).

Indirektno, pak, o ovoj temi raspravlja Dragan Pantić u tekstu "Javno mnjenje i vrednosti" (u Baćević, Lj. 1994) upravo zbog toga što su političke vrednosti krucijalna dimenzija političke kulture.

političke kulture je rezultat socijalizacije u detinjstvu, vaspitanja, uticaja medija, doživljaja iz života odraslih osoba i onih učinaka koje stvaraju vlast, društvo i privreda. 4. Politička kultura utiče na strukturu vlasti i politike i na njihove rezultate; ona ih ograničava ali ih, u svakom slučaju, ne određuje potpuno. Uzročne strelice između kulture, strukture i učinka vlasti idu u oba pravca." (Almond, 1990: 66). Naravno, ovo je jedno od mnogih viđenja pojma političke kulture. Ima gotovo sasma drukčijih; na primer, Karl Rohe pod političkom kulturom podrazumeva temeljne pretpostavke o svetu politike i sa njima povezane operativne norme koje se u svojoj ukupnosti mogu shvatiti kao idealna konstrukcija političkog života nekog kolektiva koja je ispunjena specifičnim smislom. (Rohe, 1990: 76). Ovom određenju autor dodaje dve bitne pretpostavke: (1) kultura je nadindividualni fenomen - konačni nosioci kulture nisu individue, već su to društveni kolektivi; i (2) politička kultura se sastoji iz zbira "pretpostavki", a ne "stavova" - "kulturalna stvarnost je uvek i svuda stvarnost sastavljena od ideja, projekata, modela i nacrtu" (Rohe, 1980: 76-81).

Uvidom u različita određenja pojma političke kulture gotovo da se nameće nalaz po kojem je udaljavanje od prvog i sada već klasičnog shvaćanja političke kulture, i pored sve kritike koja mu se može uputiti², u

² Brojna su osporavanja (pogotovo iz evropske škole društvenih istraživanja) pojma političke kulture i njegove heurističke plodnosti. I sam rodonadželnik ovog pristupa istraživanju politike ("Kada sam 1955. godine prvi put primenio politički pojam kulture..."), Gabrijel Almond, sistematizuje kritiku u četiri grupe. Prvo, prigovara se determinizmu s obzirom da se tvrdi da politička socijalizacija određuje političke stavove koji pak dalje utiču na političko ponašanje; Almond odgovara da uzročnost teče u oba pravca: stavovi utiču na strukturu i ponašanje, ali i oni utiču na stavove. Drugi prigovor je marksističke prirode, naimé tvrdi se da ekonomske i društveno-strukturne promene određuju stavove; odgovor je da brojna istraživanja ipak pokazuju znatnu autonomiju "pa se pripadnost grupama, nacionalnost i religija ne mogu jednostavno svesti na društvene okolnosti". Treći prigovor se odnosi na psihološku redukciju pojma, odnosno kritičari tvrde da se svodenjem pojma na njegove psihološke aspekte vrši radikalno subjektivisanje fenomena što se krucijalno može videti na primeru razdvajanja političkih stavova od političkog ponašanja. Almondov odgovor se sastoji u tvrdnji da nam "razlikovanje dimenzije stava i ponašanja pomaže da otkrijemo kako ovi odnosi zaista izgledaju. Ukoliko se oni ne odvoje, ne može se istraživati ni složena povezanost odnosa između političkog mišljenja i političkog delanja". I četvrto, kritika sa stanovišta škole "racionalnog odlučivanja" koja tvrdi da se politička struktura i ponašanje mogu objasniti kalkulacijom kratkoročnih interesa samih političkih aktera i tu nema mesta za kulturni kontekst.

znatnoj korelaciji sa odsustvom artikulacije i one određenosti neophodne u poslu definisanja - jednostavno, što se ide dalje od početka zalazi se u sve veću maglu i od empirijski dostupne dolazi se do jedne metafizičke, heruristički malo vredne kategorije.

Za potrebe ovog teksta najviše odgovara navedeno određenje Almonda i Paula dopunjeno primedbama koje mu upućuju R. Fejgen (1969), R. Tarracionalnom planu, shvatam kao specifičan oblik društvene svesti i političke prakse koji uključuju saznanja o političkoj stvarnosti, osećanja vezana za politiku, političke vrednosti i njima manje ili više adekvatno političko ponašanje. Određenje ovog tipa na teorijskom planu daje I. Šiber: kada se govori o političkoj kulturi kao psihološkom fenomenu "valja imati u vidu da se radi o konkretnim sadržajima društvene svijesti i obrascima ponašanja koji se materijalizuju kao svijest i ponašanje konkretnog pojedinca, s obzirom na njegovu osobnu životnu situaciju, s obzirom na položaj grupe, odnosno grupa u strukturi društva i s obzirom na dominantne sadržaje svijesti i obrasca ponašanja na razini globalnog društva." (1992: 94-95) I, kako ovaj autor piše na drugom mestu, u sadržaje političke kulture uzlaze: znanje, vrednovanja i ponašanje (1985: 26-35).

U sintagmi javno mnjenje više problema donosi odrednica "javno" nego samo "mnjenje"³. - "Pridev 'javno' kao da se opire imenici 'mnjenje'." (Tadić, 1988: 334).

Javno mnjenje je, ipak, u osnovi ono što je Hegel davno primetio: "Formalna, subjektivna sloboda koja se sastoji u tome da pojedinci kao

Nasuprot ovim sistematičnim kritikama i odgovorima na kritiku, istraživači "evropske škole" skloni su (čini se efektnim) "slikovitim" prigovorima. Tako će Norberto Bobbio ustvrditi da je na koncept političke kulture, "omiljenu temu američke političke nauke pedesetih godina" - "utrošeno mnogo mastila koje je brzo izbledelo" (1990: 30). Kase pak (1983) tvrdi da mu sve to naliči na "pokušaj da se puding zakuca na zid" (navedeno prema Fuchs and Roller, 1994: 3).

³ Gotovo da se može reći da su srećniji istraživači u zemljama koji umesto ovog dvočlanog izraza (javno mnjenje) imaju samo jednu reč, kao Grci (doxa), na primer. I u odnosu na dvočlani izraz "politička kultura" primećuje se izvesno (prividno) protivrečje. "Ideja političke kulture izgleda paradoksalno, zato što kultura naglašava ono što je ljudima zajedničko, dok politika uključuje sukob konfliktnih mišljenja. Paradoks je više prividan nego stvaran zato što je prihvatanje zajedničkih institucija neophodno kako bi se uskladile političke razlike." (Rose, 1989: 127).

pojedinci imaju i izražavaju svoje sopstvene sudove, mnjenja i savete o opštim poslovima, naziva se **javnim mnjenjem**." (navedeno prema Tadić, 1988: 335).

Naravno, danas su brojna određenja javnog mnjenja, ali i prilično različita. Na primer, jedno od standardnih određenja (u jednom sociološkom rečniku) glasi: "Zbir ljudskih mišljenja o sadržajima od javnog interesa i analiza toga statističkim tehnikama, upotrebljavajući uzorak populacije koja je u pitanju - to je ono što se obično podrazumeva pod javnim mnjenjem" (Abercrombie i drugi, 1988: 198). Ili, jednostavnije, pojam javnog mnjenja se odnosi "na podeljena mišljenja širokog kruga ljudi" (Os-kamp, 1977: 19). Ili, nešto složenije ali i operacionalnije određenje (i sasvim dovoljno za potrebe ovog teksta): "Javno mnjenje je izražavanje stavova, formiranih zajedničkim iskustvom i interakcijom zainteresovanih pojedinaca, o nekom spornom društvenom pitanju, uz mogućnost da nastala većina utiče na tok akcije ka rešavanju tog pitanja." (Pantić, 1994: 43).

II

Graničnu liniju između političke kulture i javnog mnjenja nije lako povući; ona je negde bleđa, malo vidljiva, a ponegde jedva i da postoji. Uostalom ima "mnjenja" po kojem takva granica i nema opravdanja, jer kaže se "sve je to politička kultura", ili, ređe "sve je to javno mnjenje". Smatram da razgraničenje ima smisla, barem na teorijskom planu iako u samom empirijskom istraživanju ona ne samo da nije nužna već može i da smeta.

Najčešći smisljeni pogled na razgraničenje, grafički se može prikazati u vidu jednog kontinuuma na čijem se jednom polu nalazi bazičnija, suštinskija, "teža" - politička kultura, a na drugom površnije, neodređenije, specifičnije - javno mnjenje. Tek ponegde su razgraničenja naglašenija i vidljivija: politička kultura je opšta, javno mnjenje je specifično; prvi fenomen je vezan za istorijske okvire, drugi je situacionog i događajnog karaktera; prvi subsumira politička znanja, a drugi tek pomalo neodređena "mnjenja"; i najznačajnije - politička kultura je često osnova na kojoj se stvara javno mnjenje. Ali, da pogledamo konkretnije ove sličnosti i razlike između političke kulture i javnog mnjenja.

(1) Javno mnjenje je površnije, bliže pojavnom nego onom suštinskom; ono se pre svega odnosi na specifične sadržaje i konkretna pitanja. Politička kultura kondenzuje specifičnosti, izražava opšte tendencije, iskazuje se u generalnim modelima političkog mišljenja i ponašanja⁴.

(2) Javno mnjenje u odnosu na političku kulturu je manje precizno, više neodređeno, difuzno; ponekad, čak, maglovito i rasplinuto. To ilustruje i poreklo imenice 'mnjenje' - od glagola 'mneti'. Kako kaže L. Tadić: 'Mneti' ('ja mnim') se još održava u prostosrdačnom seljačkom govoru kojim se izražava neodređeno i neprecizno mišljenje o nekome ili nečemu (1988: 334). Naravno, ima mnjenja koja su jasno izražena, određena i precizna - ali, to se može smatrati tek završnom fazom u procesu 'sazreivanja' i 'kristalizacije' mnjenja.

(3) Javno mnjenje je manje dosledno, manje koherentno i konzistentno nego što je to politička kultura. "Često se ističe prevrtljivost javnog mnjenja: iste mase koje su danas jednom čovjeku aplaudirale, sutra će ga isfućkati. /.../ Kada bi se ljudski karakter mjerio s prirodom javnog mnjenja, on bi veoma loše prošao u pogledu dosljednosti i cjelovitosti." (Supek, 1981: 48, 49). S druge strane, koncept političke kulture podrazumeva određeni stepen (ali ne i apsolutno) koherentnosti⁵, doslednosti i konzistentnosti; upravo se na ove dve karakteristike političke kulture i zasniva njena normativna funkcija.

(4) Javno mnjenje je manje stabilno, više je izloženo uticajima i promenama. Može se tvrditi da je njegova promenljivost proporcionalna konkretizaciji (što je konkretnije to je promenljivije); stabilnost (kao tendencija) se pak vezuje za opštije stavove, dakle za političku kulturu. Za političku kulturu se više vezuje trajnost, a za javno mnjenje - dinamika.

⁴ "Politička kultura društva ne misli na politički život u njegovoj konkretnoj uobličivosti niti na pojedinačne 'akcije', već na 'partituru' koja je u njegovoj osnovi (Namenwirth i Webwe, 1984) - navedeno prema Rohe, 1990: 81.

⁵ U empirijskim društvenim naukama se preteruje u zahtevu za koherencijom i doslednošću koji se po pravilu očekuju od drugih, od ispitivane populacije. - Za priču o koherentnosti pogleda na svet ili nekog drugog sistema, ili samo nekoliko stavova vezanih za određeni problem, valja reći da ni ljudima od znatnog naučnog ugleda ne polazi uvek za rukom (glavom) da ostvare koherentnost svojih ideja (pa čak i u kraćem tekstu), a kamoli ljudima u čijoj svodnevici ne obitava takva vrsta zahteva.

(5) Političko javno mnjenje je na neki način izvedeno, odnosno dedukovano iz političke kulture - ono se prema kulturi odnosi kao poseban prema opštem principu. U tom smislu ono zavisi od političke kulture, koja se prema njemu javlja kao nezavisna varijabla koja objašnjava znatan deo mnjenskih varijacija. Dakle, politička kultura u određenoj meri determiniše političko javno mnjenje, a u krajnjoj liniji može se reći da je javno mnjenje jedan od manifestnih delova političke kulture, ili tačnije, javno mnjenje je fluidniji deo političke kulture. No, s druge strane, moguće je da i stabilizovano mnjenje o pojedinim političkim pitanjima, koje u svojoj zaleđini nema razvijenu političku kulturu (znači mnjenje koje je nastalo uticajem drugih činilaca) doprinese kodifikaciji, odnosno daljem oformljenju i razvijanju političke kulture⁶. Posebno bi moglo da se govori o ulozi javnog mnjenja pri promeni političke kulture pod uticajem iskustva nastalog u velikim društvenim promenama (totalne krize, ratovi i sl.). U takvim situacijama javno mnjenje ima medijativni status između novog političkog iskustva i njemu neadekvatne političke kulture.

(6) Javno mnjenje je osetljivije na društvene događaje i mene. "Javno mnjenje je tipična situaciona kategorija i odnosi se na reakcije javnosti na promene vezane za aktuelna društvena zbivanja" (Pantić, 1994: 67). "Javno mnjenje redoviti reagira na 'događaje', ono je izraz jednog događajnog zbivanja..." (Supek, 1981: 50) Politička kultura se više vezuje za istorijske okvire i za velike društvene događaje.

(7) Javno mnjenje je sa istraživačkog stanovišta dostupnije znatnim delom i zbog toga što se ispituje *in vivo* (putem anketa, intervjua, analiza sadržaja), a politička kultura zahteva složenije i obuhvatnije pristupe i tehnike istraživanja (na primer, sa upitnikom, kao osnovom i za anketu i za intervju, ne može se istraživati političkokulturni status mitologeme poznate bitke iz 14. veka)⁷.

⁶ Ovde važi ono što Pantić tvrdi za relaciju između javnog mnjenja i vrednosti: "Ako neko mnjenje intenzivno zastupa veliki broj ljudi, posebno ako se ono ustali i kristališe oko nekog opštijeg objekta i uz njega fiksira socijalna i lična poželjnost, onda je ono već pretvoreno u vrednost." (Pantić, 1994: 73).

⁷ Ima autora koji tvrde da se pojedine tehnike istraživanja potpuno neprimenljive na istraživanje pojava iz korpusa političke kulture. Tako, Jirgen Gebhart tvrdeći da koncept političke kulture direktno proizlazi iz *General Theory of Action*, dodaje da se

(8) Znanje je sastavni deo političke kulture, a s druge strane ono ne ulazi u sadržaj javnog mnjenja jer mnjenje obuhvata "mišljenja koja se sastoje bilo iz sudova vrednosti bilo iz sudova stvarnosti o onim činjenicama koje nisu tačno utvrđene, tj. za koje se ne zna kako pouzdano treba da glasi sud stvarnosti." (Lukić, 1994: 31).

(9) Javno mnjenje po pravilu je sporno mnjenje, politička kultura pak kondezuje jednoglasja u obrasce vrednovanja i ponašanja. Naravno, kao što primećuje Richard Rose "Postojanje nekoliko zajedničkih vrednosti, verovanja i simbola ne znači da svako ima isto političko mišljenje. Samo bi se u totalitarnom društvu moglo očekivati da svako misli slično o svakoj važnoj odluci vlade." (1989: 127) - Javno mnjenje eksplicira razlike u mišljenju⁸; trajniji konsensusi o stvarima politike pripadaju sadržajima političke kulture. Supek tvrdi da tamo "gdje ljudi reaguju potpuno jednodušno, kao u izražavanju općeg negodovanja u povodu jednog zločina, nije u pitanju javno mnjenje već osnovna čuvstva same zajednice." (1981: 45). (Potom se Supek poziva na jednu lepu 'sliku' koje je izgovorio Laswell: "Sve što branimo životom i čašću i bez oklevanja - ne pripada svetu mnjenja već dobra i zla").

"teorijski rad na daljoj konceptualizaciji u horizontu empirijsko-analitičke nauke čini toliko problematičan, da se veruje da treba odustati od nekih velikih kvantitativnih istraživanja samog pojma." (1990: 87-88). Potom, ukazuje na razliku između onoga što svi imamo u našem individualnom svetu, od onoga što pripada zajedničkom svetu (poziva se na Čarlsa Tejlora: 'Zajednička značenja' ne mogu pronaći svoje mesto u analitičkim kategorijama političke kulture kao makrokoncepta jer ona 'nisu prosto niz konvergentnih subjektivnih reakcija, već su sastavni deo zajedničkog sveta. '), i kaže da je suprotnost između onoga što je sadržano u zajedničkom svetu i onoga što egzistira u svim individualnim svetovima, potpuno nepristupačna empirijskoj epistemologiji. "U skladu sa ovim već vrlo rano nailazimo na one proširene zamisli političke kulture koje, vodeći računa o problematici zajedničkog sveta, napuštaju prvobitne analitičke referentne okvire stvarajući, na taj način, teškoće u procesu materijalne dopune pojma putem anketnog istraživanja." (str. 88-89). Gebhart dodaje da se fenomen psihosocijalnog ustrojstva političkog poretka otima metodskom zahvatu pomoću anketnog istraživanja i navodi konkretan primer tog fenomena: stvaranje identiteta društvenih kolektiva (str. 89).

⁸ Nužno je "...da postoji različito gledanje na problem, neka teškoća, kriza ili promena koja razne mogućnosti odgovora, što se rešava kroz konflikte, javne diskusije i sl. Po nekim autorima, ako nema kontroverznog predmeta, javno mnjenje i ne može da nastane. /.../ Besmisleno je javno mnjenje o nečemu ako postoji konsensus ili, pak, javno mnjenje o činjeničnom stanju ili zakonu." (Pantić, 1984: 51).

(10) Politička kultura obuhvata i ponašanje, za razliku od političkog javnog mnjenja; političko javno mnjenje je samo tip političkog mišljenja. Politička kultura je znatno šira i kvalitativno drukčija kategorija, pre svega zato što uključuje ponašanje, iako je znatan broj autora koji to ne prihvata. Isto tako, ali prilično ređe, ima istraživača koji u sadržaje javnog mnjenja uključuju i ponašanje. - "Pojedini autori smatraju da je i sama akcija sastavni deo javnog mnjenja, pa u definiciju uvode, na primer, i izborno ponašanje, izjašnjavanje na referendumima, vrste protesta, angažovanje u partijama, čak i parlamentu (javno mnjenje = volja većinske partije ili koalicije)." (Pantić, 1994: 55). Tako, na primer Noelle-Neumann tvrdi da su u slučaju javnog mnjenja u pitanju "stavovi ili ponašanja u vezi sa nekom kontroverzom ili promenom koje čovek mora izraziti javno ako neće da sebe izoluje" (navedeno prema Pantić, 1994: 43).

(11) Različit je status javnosti u slučaju javnog mnjenja i u slučaju političke kulture. Javnost je za javno mnjenje uslov postojanja⁹, a za političku kulturu eventualno poželjno dobro. Radomir Lukić u svojoj analizi pojma i stvaranja javnog mnjenja nalazi da postoje tri značenja pojma javnosti: javno naspram privatnog, javno naspram tajnog i javno (kao mnjenje određene skupine) naspram pojedinačnog (Lukić, 1994: 31-34). Politička kultura, u ovom kontekstu, jedino ne može da bude privatna politička kultura (za razliku od privatnog mnjenja) jer bi time ništila svoju "političku" odrednicu (zato što politika jeste stvar zajednice).

(12) Javno mnjenje je sugestibilno, ono je u odnosu na političku kulturu podložnije manipulaciji i propagandi. Ono što se sa javnim mnjenjem može postići za jedno veče uz pomoć "prozora u svet", to se na planu političke kulture teško postiže tokom godina u sistemskoj socijalizaciji.

(13) Javno mnjenje je u osnovi dihotomno (da - ne; slaganje - neslaganje; tačno - netačno; odobravanje - neodobravanje; prihvatanje - neprihvatanje; levo - desno; napredno - nazadno) dok je politička kultura

⁹U empirijskim istraživanjima javnog mnjenja nailazimo na jedan fenomen koji ima karakter apsurdna. Naime, ispitanicima se obećava anonimnost (i to se poštuje). Praktično, sa obećanom anonimnošću ispitaniku se obećava tajnost njegovog mnjenja kao pojedinačnog mnjenja (istraživači nisu ni zainteresovani za pojedinačna mnjenja). Dakle, javno mnjenje se ispituje tako što se obeća njegova tajnost. - Da li je ono što istraživači javnog mnjenja utvrde kao istraživački nalaz - u stvari, tajno 'javno mnjenje'?

znatno složenija kategorija. Javno mnjenje je na neki način izraz "redukovane kompleksnosti" društvene stvarnosti (za kojom ljudi itekako imaju potrebu, posebno u ovako složenoj situaciji kao što je to naša krajem osamdesetih i u devedesetim godinama), a politička kulture izraz "totaliteta" te kompleksnosti.

(14) U javnom mnjenju je prisutniji mobilizacijski momenat (treba delovati), a u političkoj kulturi orijentacioni momenat (kako i u kom pravcu delovati). Dakle, u prvom slučaju imamo aktuelne poticaje na delovanje (trenutno i konkretno), u drugom slučaju reč je o trajnijim poticajima i celovitijim obrascima delovanja.

(15) Kada je reč o kompleksnosti, onda se relacija političke kulture sa javnim mnjenjem svodi na relaciju političkih vrednosti sa javnim mnjenjem. Prema rečima D. Pantića ovde se složenost odnosi "na njihovu dispozicionu osnovu koja je u oba slučaja stavovskog porekla, u najširem mogućem značenju tog pojma. Dok se javno mnjenje pretežno bazira na nepotpunim stavovima i predstavovskim dispozicijama (preferencije, uverenja i mišljenja), gradivni element vrednosti su obično kompletni stavovi koji sadrže sve tri svoje komponente (afektivnu, konativnu i kognitivnu), kao i hijerarhijski organizovane stavove (orijentacije)" (Pantić, 1994: 71).

(16) Politička znanja i vrednosti, kao deo političke kulture, imaju prediktorsku ulogu u odnosu na političko ponašanje u većoj meri nego samo javno mnjenje. "Javno mnjenje je difuznije, nestalnije i specifičnije, pa stoga i slabiji prediktor ponašanja, mada i ovde ima izuzetaka. Zahvaljujući preciznom merenju javnog mnjenja u nekim važnim situacijama, na primer, neposredno pred izbore, moguće je sa visokom verovatnoćom predvideti ishod izbora." (Pantić, 1994: 70).

III

U prethodnih nekoliko tačaka date su naznake o bliskosti i razgraničenju pojmova političke kulture i javnog mnjenja. Međutim, to je tek manji deo složene slike odnosa između globalnog društva, opšte kulture, ličnosti, aktuelne lične i društvene situacije, političke kulture i javnog mnjenja. Deo

tih složenih odnosa statički je prikazan na slici 1. - Bez obzira da li će se javno mnjenje shvatiti kao fluidni deo političke kulture, ili kao relativno samostalni deo društvene svesti, ono je kao i sama politička kultura, ali u znatno većoj meri izloženo penetraciji i hegemoniji političkih organizacija i političkih institucija.

Slika 1 - Kultura, ličnost, aktuelna situacija, politička kultura

Kultura i ličnost	Aktuelna situacija	Politička kultura
Stavovi		Javno mnjenje
Vrednosti		Političko ponašanje
Mitovi		Politički stavovi
Znanje		Političke mitologeme
Crte ličnosti		Političko znanje
Kultura		Političke vrednosti

Političke organizacije (partije, grupe za pritisak i sl) i političke institucije nastoje da osvoje prostor percepcije aktuelne lične i društvene situacije, kao i prostor interpretacije tih situacija. To im predstavlja odskočnu dasku za nametanje svoje političke kulture i svog javnog mnjenja.

Građani putem stranačke identifikacije, pre svega, a potom i drugih mehanizama, medijske identifikacije i konformizma, na primer - bivaju 'prinudeni' da prihvate ovisničke modele političke kulture i javnog mnjenja. Takvo njihovo ponašanje je iznuđeno delovanjem političkih stranaka i drugih političkih institucija. Naspram ovisničkih modela, stoje prilično ređi modeli autonomne političke kulture i javnog mnjenja. Oni su, pre svega, delo samih građana; oni su njihova kreacija, pa makar samo na osnovu samostalnog prihvatanja ponuđenih modela. Dakle, u jednom slučaju imamo iznuđeno, a u drugom autonomno prihvatanje modela političke kulture i javnog mnjenja.

ra da li će se
kao relativno
kultura, ali u
organizacija

a kultura

a kultura

mnjenje

ponašanje

i stavovi

tičke
eme

o znanje

vrednosti

ičke insti-
vene situa-
odskočnu
ja.

n i drugih
er - bivaju
i javnog
ičkih stra-
toje prili-
a. Oni su,
samo na
nom slu-
dela poli-

Razlika između kulture i mnjenja bila bi u tome što hegemoni društvene svesti teže uspevaju da nametnu određeni tip političke kulture, a lakše im uspeva manipulacija mnjenjem (preko manipulacije percepcijom i interpretacijom društvene situacije, na kojima se inače prilično često javno mnjenje i oslanja). I upravo ovde nastaje raskorak između mnjenja i političke kulture koji često opažam, pogotovo u situacijama zasićenim novim događajima o kojima se traže nove informacije i nove interpretacije. Nastali raskorak najčešće je protivrečnost koja se razrešava ili promenom tipa političke kulture (što je ređi slučaj) ili pak dugotrajno ali latentno opstaje postepeno 'kruneći' ili koncept političke kulture ili nametnuti koncept javnomnjenjske interpretacije.

IV

Na normativnom nivou od građana se očekuje da budu obavešteni o svim važnim društvenim pitanjima, da o njima racionalno sude i da tako 'opremljeni' čine takozvanu političku javnost. Dakle, očekuje se kvalifikovano legitimno javno mnjenje. - S političkom kulturom je nešto drukčije.

Paradigma aktivnog, obaveštenog i racionalnog građanina racionalno-aktivistički model - često vezivana za klasični koncept demokratije (počev od Loka), ali i za određene sisteme (socijalizam, komunizam), u praksi ne može da bude dovoljno dokumentovana da bi je prihvatili kao objektivnu. Realnijom se čini ona o građaninu kao pasivnom, nezainteresovanom (ciniku) i neobaveštenom individuumu. Kako kažu Almond i Verba. "Oni nisu dobro obavešteni, nisu dovoljno uključeni, nisu naročito aktivni; a proces kojim na izborima dolaze do zaključaka sve je drugo nego proces racionalne računice" (1963: 474).

U domaćim istraživanjima nije potvrđena hipoteza o nezainteresovanom i pasivnom građaninu, (iako u samim nalazima ima dovoljno elemenata za njenu potvrdu, oni nisu izvedeni na nivo relevantnih nalaza, ostali su zapretni sporednim aktivističkim indikacijama). Stoga se može reći da sumirani naših empirijskih istraživanja nedostaje istraživanje tipa dvaju "komunističkih studija" (Lazarsfeld, Berelson, Gaudet - *The People's Choice*, 1944. i Berelson, Lazarsfeld, McPhee - *Voting*, 1954) koje su podacima osporile iluziju o dominaciji aktivnog i racionalnog građanina, pokazavši

da on nije naročito zainteresovan za politiku i da njegovo političko ponašanje nije uvek racionalno.

U američkoj teoriji otišlo se i korak dalje, pa je ovaj "nedostatak" proglašen za "vrlinu". Naime, ovi istraživači, a kasnije i Lipset (*Political Man*, 1960), kao i Almond i Verba (*The Civic Culture*, 1963), kao i niz drugih, upravo su određenu ravnotežu između aktivizma i pasivizma građana proglasili uslovom uspešnog funkcionisanja demokratije. "Od građana se tako traži da ostvaruju protivrečne ciljeve: oni treba da budu i aktivni i pasivni, uključeni i neuključeni, treba da utiču ali i da se pokoravaju." (Almond i Verba, 1963: 344). Tako će autori prve studije političke kulture iskazati tvrdnju: "Građanska kultura koja ponekad sadrži prilično protivrečne političke stavove, izgleda da je naročito prilagođena demokratskim političkim sistemima, jer su oni takođe mešavina protivrečja" (p. 476). I sledi završni udarac: Najizrazitija karakteristika građanske kulture "kao što je to opisano u ovoj knjizi" jeste njen kompleksni kvalitet. "To je u prvom redu mešavina parohijalnih, podaničkih i građanskih orijentacija. Parohijalna orijentacija prema primarnim odnosima, pasivna politička orijentacija podanika i participacija građanina sjedinjuju se u građanskoj kulturi. Sve to rezultira u nizu političkih orijentacija koje su sređene i dovedene u ravnotežu. Politička participacija postoji ali nije tako jaka da razori autoritet vlasti; postoji uključenje i afektivna vezanost, ali u blagoj formi; postoji politički rascep, ali se drži pod kontrolom." (p. 494)

Ranije smo videli da se javno mnjenje normativno optimalizuje sa stanovišta demokratije, ovde vidimo da se politička kultura optimalizuje ne sa stanovišta demokratije, već sa stanovišta održanja i stabilnosti datog političkog sistema (u SAD i Engleskoj). - Stvar je, dakle, u političkom ponašanju - njega treba držati pod kontrolom; mišljenje se pak može prepustiti demokratiji i slobodi. - Upravo ovom konceptu je prilagođen i celokupni kategorijalni aparat najčešćeg tipa istraživanja političke kulture.

V

Kada se govori o rezistentnosti našeg javnog mnjenja, smatram da je ona bitno smanjena upravo u društvenim uslovima i upravo u ono vreme kada dolazi do nagle ekspanzije nacionalne netolerantnosti (početkom

devedesetih, a gotovo je isto i dan-danas). U uslovima nesigurnog društva, javno mnjenje je ne samo manje rezistentno, već postaje zavisno mnjenje u najvećem delu podložno svakojakim manipulacijama. Ovakvom mnjenju prihvatljivo je sve što barem naliči na ruku spasa za izlazak iz mulja anemije (znamo da je ponuđen nacionalizam, isto kao što je ponuda mogla da sadrži i nešto drugo).

Javno mnjenje u anomičnom društvu, u društvu svakojakih (i gotovo apsolutnih) nesigurnosti, u kako ga pojedini autori nazivaju, "razorenom društvu", a u kontekstu njegove rezistentnosti - ima približno sledeću strukturu (ovde se daje i procena obima elemenata te strukture): (1) apolitična populacija - 20%; (2) javno mnjenje rezistentno na promene - 10%; (3) javno mnjenje determinisano stranačkom identifikacijom - 40%; (4) konformističko javno mnjenje (determinisano sredinom) - 15%; (5) medijsko javno mnjenje (determinisano medijima) - 15%.

Konkretno, u ovakvom javnom mnenju ima dva dela. Na jedan deo spoljni uticaji su minimalni, a kada do njih dolazi onda su to dugotrajni i složeni procesi - u našem modelu to su prvi i drugi element procenjene strukture, odnosno apolitična populacija i javno mnjenje rezistentno na promene - to je približno oko 30% od ukupne populacije. Na drugi deo javnog mnjenja moguće je uticati, i po svemu sudeći reč je o jednom relativno brzom i jednostavnom procesu - reč je, inače, o oko 70% ukupne populacije. Akteri promena ovog mnjenja su pretežno (1) političke partije - u slučaju partijske identifikacije; (2) mediji - u slučaju onog dela javnog mnjenja koje smo okarakterisali kao medijsko, i (3) tzv. stvaraoci javnog mnjenja u slučaju onog dela mnjenja koje smo okarakterisali kao konformističko.

Poenta kod ovog drugog dela javnog mnjenja je u tome što građanin nije autohtono promenio ideje, vrednosti, stavove, mišljenja; on je samo promenio proizvođača, generatora tih ideja, vrednosti... U stvari, taj novi proizvođač je onaj koji menja ideje, vrednosti... ili je već sa promenom proizvođača (konfekcije) promenjen i korpus ideja koje naš pojedinac sledi. Dakle, sva njegova aktivnost je u promeni proizvođača, on je i dalje ovisnik, on ne stvara, već prihvata (troši), on nije proizvođač, već potrošač gotove robe (on tu robu čak i ne proba i ne prekraja, zato mu je ponekad prekratka, ponekad preduga, stoji mu šlampavo... on kupuje u celini pa se zato i dešava da mu nešto odgovara - košulja - a nešto ne odgovara -

pantalone - ali on tu kupuje i tačka. - Međutim, treba se pitati zašto prihvata ovog a ne onog proizvođača?)

Govoreći o aktivnom čoveku iz mase, Gramši upozorava "da njegova teorijska svest može biti u suprotnosti s njegovim delovanjem. Može se gotovo reći da on ima dve istorijske svesti - jednu koja se nalazi u samom njegovom delovanju /.../ i jednu površnu, spoljnu ili verbalnu, koju je nasledio iz prošlosti i prihvatio bez kritike. Ipak ta verbalna koncepcija nije bez posledica: ona na više ili manje energičan način vezuje određenu društvenu grupu, utiče na moralno ponašanje, na usmerenost volje, što može dovesti do tačke u kojoj protivrečnost svesti ne dopušta nikakvu akciju, nikakvu odluku, nikakav izbor i izaziva stanje moralne i političke pasivnosti." (Gramši, 1959: 28).

Podela političkih kultura na kojoj ovde insistiram ne daje odgovor o sadržaju, ne odgovara na pitanje ŠTA, već na pitanje KO generiše dati tip političke kulture? (U ovom trenutku nas ŠTA ne interesuje jer se tu odgovore na druga pitanja, a ne na ona koja nas okupiraju: da li su se stvari zaista brzo promenile, kako su se promene desile (bez obzira na brzinu), kako je do toga došlo, zašto? Kakav je status pojedinca u svemu tome; a pre svega koliko su promene rezultat individualne akcije, a koliko nekih drugih činilaca?)

Literatura

- Abercrombie, N., Hill, S. and B. Turner (1988): *Dictionary of Sociology*, Penguin Books.
- Almond, G. A., S. Verba (1963): *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in five Nations*, Princeton, New York.
- Almond, Gabrijel (1990): "Pojam političke kulture", *Treći program*, br. 86,87, III, IV.
- Bobio, Norberto (1990): *Budućnost demokratije*, Filip Višnjić, Beograd.
- Fuchs, Dieter and Edeltraud Roller, (1994): *Cultural Conditions of the transition to Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*, Berlin.
- Gebhart, Jirgen 1990. "Politička kultura i kulturni aspekt političke stvarnosti", *Treći program*, br. 86,87, III, IV.

- Golubović, Zagorka, (1994): "Kulture u menjanju u Istočnoj Evropi i Jugoslaviji: raskorak između nacionalnih i kulturnih obrazaca" u Prošić-Dvornić, Mirjana (ur.), *Kulture u tranziciji*, Plato, Beograd.
- Lukić, Radomir (1994): "O pojmu i stvaranju javnog mnjenja", u: Baćević, Lj. (red), *Javno mnjenje*, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje - Institut društvenih nauka, Beograd.
- Novosel, Pavle (1969): *Politička kultura u SR Hrvatskoj* (šapilografisano), Zagreb.
- Oskamp, Stuart (1977): *Attitudes and Opinions*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs.
- Pantić, Dragan (1994): "Javno mnjenje i vrednosti", u: Baćević, Lj. (red), *Javno mnjenje*, Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje - Institut društvenih nauka, Beograd
- Podunavac, Milan (1982): *Politička kultura i politički odnosi*, Radnička štampa, Beograd.
- Rohe, Karl (1990): "Politička kultura i civilna religija", *Treći program*, br. 86,87, III, IV.
- Rose, Richard (1989): *Politics in England, Change and Persistence*, Macmillan.
- Schoepflin, George (1993): "Culture and Identity in Post-Communist Europe", in: White Stephen, Judy Batt and Paul Lewis (eds), *Developments in East European Politics*, Macmillan, London.
- Supek, Rudi (1981): *Ispitivanje javnog mnjenja*, SNL, Zagreb.
- Šiber, Ivan (1984): *Psihologija i društvo*, Cekade, Zagreb.
- Šiber, Ivan (1992): "Politička kultura i tranzicija", *Politička misao*, Vol. XXIX. No 3.
- Tadić, Ljubomir (1988): *Nauka o politici*, Rad, Beograd.
- White, S. (1979): *Political Culture and Soviet Politics*, London.